

بیتر دید پیشرفت ابزار علم و نظریات نوین کیهانشناسی، در دیدگاه هستیشناسان^۱ دانشمندان و فیلسوفان تأثیری بسزا بر جا نهاده است. اولین پیامد این رویداد علمی را، در قرون میانه، میتوان تقلیل جایگاه انسان، از مرکزیت جهان به اسکان در سیاره‌های کوچک و در حال گردش به دور خورشید، دانست. واقعیتهای که، بیهمتایی انسان و باور به موقعیت خاص او در نزد خداوند را، در ظاهر به مخاطره میافکند. به نظر میرسد، آنچه یافته‌های نوین کیهانشناسی را مخاطره‌آمیز کرد، صرفاً معارضه‌بودن آن با نگرش ارسطویی و رویکرد کتاب مقدس و در نتیجه مخالفت کلیسا با آن نبود. این دستاوردها کلیات طرح قرون میانه در باب ارتباط موقعیت مکانی انسان با جایگاه او در سلسله مراتب کیهانی را زیر سؤال میبرد. هر چند، علیرغم این تحول هستیشناسانه، انسان هنوز هم به سبب دارا بودن خرد و شعور از مقام و منزلت در خور توجهی برخوردار میبود.

پس از آن در مراحل تکامل دانش کیهانی، ارائه نظریه انفجار بزرگ (Bang Big)، رویداد مهم دیگری بود که فیلسوفان و الهیدانان را به بررسی و تأمل در باب پیامدهای آن واداشت. این نظریه ضمن تبیین آغاز عالم از منظر علمی، واکنش‌های مختلفی را از جانب نظریه‌پردازان حوزه علم و دین، برانگیخت. تا جاییکه، بسیاری با ابتناء دیدگاه خود بر این تئوری، زمینه مشترکی را بین این عقیده که جهان آغازی دارد، مشاهده میکردند. در این راستا لحظ انفجار بزرگ، لحظ آغاز آفرینش الهی تلقی گردید و علیرغم وجود دیدگاه‌های مخالف، بسیاری از پژوهشگران خدا باور اذعان نمودند که شواهد کیهانشناسی به دیدگاه مبتنی بر کتاب مقدس درباره منشأ جهان منجر میشود. این در حالی است که خدا باوران با تکیه بر اید تصادفی بودن رویدادهای کیهانی، وجود طرح پیشین و در نتیجه طراح و ناظم را موضوع سؤال قرار میدادند. بدین طریق پیامدهای الهیاتی کیهانشناسی نوین، در قرن حاضر، مجالی را برای گفتگو در این باب فراهم کرد.

در این راستا، در پروند پیش رو، مترصد آن شدیم تا به بررسی این مقوله پرداخته و جوانبی از این بحث مفصل و گسترده را به شرح و تبیین و نظاره بنشینیم. در اولین نوشتار، جان پوکینگ هورن، دانشمند، فیلسوف و نظریه‌پرداز حوزه علم و دین، به سؤالاتی در خور توجه پاسخ میدهد؛ از جمله پرسشهایی در باب نقش مجاز و استعاره در آیاتی از کتاب مقدس که ناظر به توصیف رخدادهای علمی است. وی معتقد است؛ زبان ریاضیاتی که در علم فیزیک استفاده میشود، در الهیات باید با زبانی متفاوت جایگزین شود. نحو فاعلیت خداوند در ادار کیهان، خدای خودمحدود کننده، مسئل معجزه، نظریه دنیای چندجهانی و... از دیگر سؤالاتی است که پوکینگ هورن بدان پاسخ میگوید.

«ما چرا اینجا هستیم؟» عنوان مقالهای است درباره اصل آنتروپیک (انسانمداری) و چالشهای فلسفی آن. «در همتنیدگی انسان و جهان» یا «پیدایش جهان برای انسان»، از جمله مباحث مهمی است که در این حوزه بحث و بررسی میشود؛ لذا در این مقاله، نویسنده میکوشد تا تصویری کلی از آراء بیانند موافق و مخالف در تحلیل جنبه‌های فلسفی این اصل، ارائه کند. تلاش نویسنده در این راستا، هدف اصلی این مقاله قلمداد میشود.

رادنی دی. هولدر در مقاله «آیا جهان طراحی شده است؟» به این ایده می پردازد که جهان برای داشتن قابلیت ایجاد حیات، به صورت دقیقی تنظیم شده است و در نتیجه مشتمل بر طرح دقیق پیشینی است. در این راستا شواهدی را دال بر نظریه «تنظیم دقیق» بیان کرده و به بررسی رقیب مهم آن یعنی نظریه «وجود بیش از یک جهان» پرداخته است.

یکی از چالشهای مهمی که در حوزه میانرشتهای علم و دین دیده میشود؛ مقول آغاز جهان و نقطه شروع آفرینش از نگاه کتب مقدس و نیز تئوریهای علمی موجود است. در مقاله «آغاز جهان از نگاه علم و دین» ضمن پرداختن به نظریه‌های اینشتین و هاوکینگ، در حوزه فیزیک و کیهانشناسی نویز؛ به پیشرفتهایی پرداخته شده که در نگرش یک دانشمند و در نتیجه در نظریه‌پردازی علمی وی مداخلت دارد. از این گذر، به تحلیل و تبیین رابط میان کیهانشناسی دینی و کیهانشناسی فیزیکی پرداخته میشود.

پایان و انجام جهان نیز، از دیگر دغدغههای دانشمندان و فیلسوفان علم و دین تلقی میشود. هر چند مدل انفجار بزرگ، تبیین میکند که جهان رو به انبساط، در آینده با کاهش سرعت انبساط خود مواجه خواهد شد و در نهایت روند آن برعکس و تبدیل به انقباضی شتابدار میشود. اما به اعتقاد نویسنده نمیتوان از مدلهای دیگری که این روند را به گونهای دیگر توضیح میدهند و در نتیجه پیامدهای الهیاتی آنها غافل ماند. تبیین نسبت میان علم و دین از نقطه نظر فیلسوف نوصدرایی، از موارد دیگری است که در این مقاله بدان پرداخته شده است.

نوشتار بعدی تعریضی است به تاریخ تطوّر کیهانشناسی و نجوم، و دیدگاه رایج در این باب، در دور پس از اسلام. نیکلاس کمپیون، در مقاله کیهانشناسی و دین اسلام، کیهانشناسی را از سال 700 تا 1200 میلادی، بررسی میکند. وی معتقد است در این عصر، مسلمانان، کیهانشناسی گستردهای را از جهان باستان اخذ کرده و آن را به دنیای اروپایی صادر کردند.

داستان گالیله و توهم تعارض علم و دین: عنوان نوشتاری است از جیمز کلی کلارک. کلارک در این مقاله، ضمن اراذله تبیینی نوین از داستان تنش میان گالیله و اهالی کلیسا در اولین کشف کیهانی مهم و به ظاهر معارض با کتاب مقدس، اید "دکترین دو کتاب" (کتاب مقدس و کتاب آفرینش) را در جهت تبیین نبود تعارض میان علم و دین، تقریر میکند. دفتر کیهانشناسی و دین، سومین پرونده از چهارگان علم و دین است که در این شماره بدان میپردازیم. در دو شماره پیشتر به فیزیک معاصر و نظریه تکامل، پرداخته شد و پیامدهای الهیاتی این دو نظریه علمی به بحث و بررسی گذارده شد. پرونده روانشناسی و دین نیز به عنوان آخرین پرونده این چهارگان علم و دین بهزودی منتشر خواهد شد.

مر م سعدی